

Din Sosyolojisi Araştırmaları

E-ISSN: 2791-8998

Cilt/Volume: 1, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

Dinî Grup Mensubu Kadınların Dinî Grup Aidiyeti ve Diğer Dinî Gruplara Yaklaşımları: Cerrahî Grubu Örneęi*

Religious Group Member Women's Group Belonging and Their Approaches to Other Religious Groups: The Sample of Cerrahi Group

Zehra Iřık

Dr., MEB Kartal Anadolu İmam Hatip Lisesi /İstanbul, Turkey
muallimzehra@gmail.com / <https://orcid.org/0000-0002-5400-458X>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 10/08/2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 15/09/2021

Yayın Tarihi/Date Published: 20/10/2021

Atıf / Citation: Işık, Zehra. “Dini Grup Mensubu Kadınların Dini grup Aidiyeti ve Diğer Dini Gruplara Yaklaşımları: Cerrahi Grubu Örneęi”. *Din Sosyolojisi Araştırmaları* 1/1 (Ekim/October 2021) 1-28.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial License

* Bu makale, Haziran 2020 tarihinde Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilimdalında tamamladığımız “Modern Kentte Farklı Kadın Dindarlıkları: İstanbul Örneęi” adlı tezin ilgili bölümünden geliştirilerek hazırlanmıştır.

Öz

Bu çalışmada Cerrahî Grubu örneğinde dinî grup mensubu kadınların modern kent yaşamında dinî grup aidiyeti ve diğer dinî gruplara yaklaşımları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, modern kent yaşamında köklü bir tarikat geleneğine sahip bir dinî grup olan Cerrahîlik'e üye olan kadınların kendi grup aidiyetlerini anlamlandırma biçimlerini ve başka dinî gruplara yönelik tutumlarını ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve yarı yapılandırılmış mülakat, katılımcı gözlem, grupla ilgili yazılı kaynakların ve görsel-işitsel medyadaki materyallerin incelenmesi olmak üzere çoklu veri toplama araçlarına başvurulmuştur. Cerrahî kadınlarının, her kişinin kendi meşrebine uygun bir dinî gruba mensup olması gerektiğini düşündükleri, Cerrahî olmaktan dolayı kendilerini seçilmiş bireyler olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Ayrıca Cerrahî Grubu mensubu kadınların başka dinî grupların üyelerini açıkça ötekileştirmedikleri, bunun yanında gerek Efendi nezdinde gerekse dinî ve sosyal mekân anlamında Cerrahî Tekkesi'ni yücelttikleri ve böylece kendi gruplarını başka gruplardan üst bir seviyede konumlandıkları gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Modern Kentte Dinî Gruplar, Dinî Gruplarda Kadın, Dinî Grup Aidiyeti, Cerrahî Grubu.

Abstract

In this study, religious group member women's group belonging and their approaches to other religious groups in modern urban life are discussed in the sample of Cerrahi Group. The aim of the study is to reveal the forms of making sense of Cerrahi women who are members of a deep-rooted sect tradition in modern urban life of their group belonging and their attitudes towards other religious groups. Qualitative research method was used in the study and multiple data collection tools were used, including semi-structured interview, participant observation, examination of written sources and materials in audio-visual media about the group. It has been observed that Cerrahi women think that each person should belong to a religious group suitable for their own disposition, and they consider themselves as chosen individuals because of being a member of Cerrahi Group. In addition, it has been observed that the women belonging to the Cerrahi Group do not openly marginalise the members of other religious groups, besides, they glorify the Cerrahi Tekke both in the presence of the sheikh and in terms of religious and social space, thus positioning their own group at a higher level than other groups.

Keywords: Sociology of Religion, Religious Groups in the Modern City, Women in Religious Groups, Religious Group Belonging, Cerrahi Group.

Giriş

Sosyal bir varlık olan insan, toplum içinde yaşar ve her toplum belli toplumsal kategoriler ve gruplardan meydana gelir. Sosyologların geneli, büyük veya küçük her türlü organize insan topluluğunu "sosyal grup" ifadesiyle tarif eder. Din de toplum içinde ortaya çıkmış sosyal gruplardan biridir. Din sosyal hayatta bir topluluk, cemaat, ümmet ya da grup şeklinde karşımıza çıkar ve

insanları birleştirici bir etkiye sahiptir.¹ Din, insanlığın başlangıcından beri aile, klan, kabile, millet gibi doğal gruplarla yakın ilişki içinde olmuştur ve bu gruplar hem zihniyet hem de örgütlenme bakımından dinin etkisinde kalmışlardır.²

Her din, içinde doğup geliştiği toplumda kendine has örgütlenme biçimiyle dinî gruplar oluşturma potansiyeline sahiptir.³ Dinî gruplar, diğer toplumsal gruplar gibi; yapıları, işlevleri, grup ilkeleri, hedefleri, büyüklükleri vb. niteliklerine göre sınıflandırılabilir. Grup üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin türü açısından yapılan sınıflamaya göre toplumsal gruplar; üyeler arası yüz yüze ilişkinin sıcak ve yoğun, dayanışmanın güçlü olduğu birincil grup ve ilişkinin resmî ve biçimsel olduğu ikincil grup olmak üzere iki kategoride değerlendirilmektedir.⁴ Sosyoloji literatüründe birincil ve ikincil gruplaşmalarla ilgili Ferdinand Tönnies'in yaptığı "Gemeinschaft" ve "Gesellschaft" kavramsallaştırmasına atıf yapılmaktadır. "Gemeinschaft" (community) kavramının Türkçe karşılığı "cemaat" veya "topluluk" kelimeleriyle ifade edilmekte, "Gesellschaft" (society) kavramı ise Türkçe'ye "cemiyet" ya da "toplum" olarak çevrilmektedir.⁵ Tönnies'in yaptığı kavramsallaştırmada Gemeinschaft (cemaat); insanın doğumundan ölümüne kadar hayatını sürdürdüğü doğal, sıcak, teklifsiz, yakın, samimi, mahrem, dürüst ve kalıcı ilişkilerin hâkim olduğu toplumsal yapı ve yaşam biçimini ifade etmektedir. Gesellschaft'ta (cemiyet) ise, ilişkilerin belirleyici unsuru kişisel özellikler veya yakınlık değildir. Cemiyet yapısında ilişkiler yüzeysel, geçici ve kısa sürelidir ve insanlar belli bir gayeye yönelik olarak bir araya gelmiştir.⁶ Dinî gruplar, Tönnies'in kavramsallaştırmasında "Gemeinschaft" (cemaat) kelimesiyle ifade edilen, üyeleri arasında yüz yüze samimi ilişkilerin ve çok güçlü dayanışma duygularının hâkim olduğu birincil gruplaşmalardandır.⁷

Dinî gruplar, sosyolojide genelde "doğal dinî gruplar" ve "sırf dinî gruplar" adlandırmalarıyla, iki tipoloji altında incelenmiştir. Doğal dinî gruplarda, akrabalık, komşuluk gibi din dışı sebeplerin ve dinin çıkışından önce var olan yapıların dinin taşıyıcısı olarak dinlerin içine girmeleri söz konusudur. Doğal dinî gruplar, çok tanrılı halk dinlerinin hâkim olduğu toplumlarda görülür. Sırf dinî gruplar ise, dinin kendiliğinden bazı dinî topluluklar ya da yeni gruplaşma prensiplerine dayalı gruplar oluşturmasıyla ortaya çıkar. Mezhepler, kiliseler, dinî tarikatlar, kardeşlik cemiyetleri gibi

¹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 238.

² Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Battal İnanlı. (Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987), 17.

³ Adem Efe, *Dinî Gruplar Sosyolojisi*. (İstanbul: Dönem Yayıncılık, 2013), 34.

⁴ Niyazi Akyüz, "Dinî Gruplar Sosyolojisi" *Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapçıoğlu. (Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Baskı, 2016), 468.

⁵ Martin Slattery, Sosyolojide *Temel Fikirler*, der. Ümit Tatlıcan (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2010), 59-60.

⁶ Ferdinand Tönnies, "Gemeinschaft ve Gesellschaft" *Şehir ve Cemiyet*, der. Ahmet Aydoğan. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 185-217.

⁷ Akyüz, "Dinî Gruplar Sosyolojisi", 468.

oluşumlar sırf dinî gruplardandır. Bu oluşumlar daha çok evrensel dinlerde görülse de çok tanrılı halk dinlerinde de sırf dinî gruplara rastlanır.⁸ Din sosyolojisinde evrensel dinlerdeki dinî gruplar anlatılırken, din kurucusunun ölümünün ardından grup içinde itikâdî, amelî ve ahlâkî konularda bazı itirazların yükselmesi ve bu itirazların ana dinî gruptan kopmayla sonuçlanması sonucu, zühd ve takva gruplarının, ihvan birliklerinin ve tarikatların oluştuğu iddia edilir.⁹ Ancak Günay'a göre tarikat grupları genellikle ana dinî kitleden ayrılmayı değil, o yapı içinde daha yoğun bir dinî hayatı ifade eder. Örneğin İslâmiyette tarikatlar; ilave nafîle ibadetler, sema ve tarikata özel kıyafetlerle mensuplarına daha yoğun bir dinî yaşantı telkin ve temin eder.¹⁰

Wach, tarikati; ortak bir takva hayatı yaşamayı amaç edinen insanların kurduğu, teşkilatlı, kapalı bir cemaat yapısı olarak tarif eder. Manastır ve tarikatın üyelerini birleştiren şeyin sabit bir ikametgâh, kendilerine özgü kıyafet ve ibadetler, ortak yemek ve müşterek çalışma olduğunu vurgular. Keşişler ya da tarikat üyeleri dünyevî mülkiyet ve grup dışı ilişkilerden ortaklaşa feragatleri ile bir araya gelmektedirler. Tarikat içindeki teşkilatlanmanın özünü manevî kardeşlik düşüncesinin oluşturduğunu vurgulayan Wach, kurallara riayet etmeyi de grup içerisindeki statüyü belirleyen en önemli unsur olarak değerlendirir.¹¹ Mensching'e göre tarikatlarda hâkim olan ana unsur; kutsal olan ile kutsal olmayan dünyayı kesin bir şekilde birbirinden ayırmalarıdır. Ayrıca tarikat üyesi, kendisini dünyaya bağlayan bağlardan kurtulmalı, kendi iradesiyle dünyevî hayattan uzaklaşıp dünyadan ayrılmış olan tarikata intisap etmelidir.¹²

İslâm düşüncesinde “tarikat” kelimesi kâmil bir müşşidin irşadıyla, nefsi ibadete hasreterek hakikate ulaşma yolunu tutmak anlamında kullanılmaktadır. Tarikat, kişinin farz amelleri yaptıktan sonra, nafîlelerle Allah'a yaklaşmasıdır. Tarikatın özü, insan ruhunun terbiye ve irşad ile dış dünyayla münasebetinin kesilmesi ve bâtın âlemiyle irtibatının kurulmasıdır.¹³ İslam tarihinde 6/12. yüzyılda tasavvufun kurumsallaşmasıyla ortaya çıkan tarikatlar, İslam dünyasının ve içinde bulunduğumuz coğrafyanın dinî, sosyal ve kültürel bir gerçekliği olagelmıştır. Kuruluşlarından günümüze kadar çeşitli alanlarda varlık gösteren toplumun sosyal, ekonomik ve sanatsal birikimine katkı sağlayan tarikatlar, halk arasında dinî kültüre paralel bir kültürün gelişmesinde etkin rol oynamışlar, devletin temsil ettiği resmî İslam'ı, halkın benimsediği Volk İslam'a (halk İslam'ına) bağlayan bir

⁸ Akyüz, 468.

⁹ Günay, *Din Sosyolojisi*, 283, 308; Efe, *Dinî Gruplar Sosyolojisi*, 57.

¹⁰ Günay, *Din Sosyolojisi*, 303.

¹¹ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay. (İstanbul: İFAV Yayınlar, 1995), 233.

¹² Gustav Mensching, *Dini Sosyoloji*, çev. Mehmet Aydın. (Konya: Tekin Kitabevi, 1994), 201-203.

¹³ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), III/403.

işlev üstlenmişlerdir.¹⁴ Tarikatlar ve tekkeler tarihî süreçte birer eğitim merkezi gibi çalışmış, devlet eliyle din eğitimi verilen medreselerden ayrı bir tedrisatla halk arasında farklı dindarlık anlayışları ve dünya görüşlerinin yaygınlaşmasına da neden olmuşlardır.¹⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1950'lerin sonuna kadar kurumsal olarak görünür olmayan ve faaliyetlerini de bu şekilde sürdüren tarikatlar; 1960'lı yıllarda hükümetlerin dinî alana karşı daha esnek bir tutum sergilemeye başlamasıyla, önceki döneme nazaran biraz daha görünür olmaya başlamıştır.¹⁶ 1980'lerde ise modernleşme, sanayileşme, kentleşme, göç ve bunlara bağlı olarak yaşanan toplumsal değişime, bazı tarikatlar cemaatleşme yoluyla uyum sağlamaya çalışmışlardır. Tarikat formunu kısmen devam ettirmekle birlikte modern zaman ve yaşam biçimine uyum sağlanarak hem varlıklarını devam ettirmek hem yeni üyeler bulmak hem de başka kaynakları harekete geçirmek için, sağlık, eğitim, medya, turizm gibi sosyo-kültürel ve ticarî alanda faaliyetler içine giren dinî oluşumlar “cemaat” kategorisi içinde tanımlanmaktadır.¹⁷ Türkdoğan'a göre cemaatleşme yapay bir değişme değil, toplumsal gelişimin bir yansıması ve şartların oluşturduğu bir olgudur.¹⁸ Cemaatleşerek geçirdikleri dönüşüm, tarikatların modern kent hayatında konumlandıkları yeri ve işlevlerini de değiştirmiş, geliştirmiştir. Örneğin yüz yüze ya da bire bir muhatap olma esasına dayalı klasik şeyh-mürit ilişkisi, dergi, kitap, radyo ve televizyon gibi medya araçları aracılığıyla biçim ve içerik değiştirmiştir.¹⁹

Efe, ülkemizdeki cemaatleri; tarikat formunu devam ettirenler ve ettirmeyenler olmak üzere ikiye ayırmış, bu sınıflamaya göre Menzil, İsmailağa/Çarşamba, İskenderpaşa, Mahmut Sami Efendi/Altınoluk, Haydar Baş Cemaati gibi dinî grupları tarikat formunu devam ettiren cemaatler olarak değerlendirmiş; Nurcu, Süleymancı ve Işıklı/İhlas Cemaatlerinin ise tarikat formunu kaybetmiş cemaatler olduğunu ifade etmiştir.²⁰ Ülke çapında hatırı sayılır oranda müritleri olmasına, dergi, kitap vb. yayınları bulunmasına, vakıfları veya dernekleri vasıtasıyla eğitim-öğretim, kültür-sanat, sosyal yardımlaşma alanlarında faaliyet yürütmelerine rağmen, kendilerinin cemaat olmadığını, tarikat olarak varlıklarını sürdürdüğünü belirten dinî gruplar da vardır. Bu gruplar modern kent

¹⁴ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji: Türkiye'deki Halk Katındaki Dinsel İnançların Siyasal Eylemi Etkilendirmesine İlişkin Bir Kavramsallaştırma Modeli* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 145-147.

¹⁵ Hatice K. Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001), 103-110.

¹⁶ Adem Efe, “Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı” *Journal of Islamic Research*, 28/3 (2017), 295. http://isamveri.org/pdfdrg/D00064/2017_3/2017_3_EFEA.pdf

¹⁷ Efe, *Dini Gruplar Sosyolojisi*, 143-144.

¹⁸ Orhan Türkdoğan, “Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ve Cemaatlaşma” *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2004), 675-705.

¹⁹ Çelik, 2016, 303.

²⁰ Efe, “Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı”, 299-300.

yaşamına uyum sağlayan yapılarıyla da dikkat çekmektedir: Rıfâiler, Cerrahîler, bazı Kadirî gruplar, Mevlevîler bu sınıflama içinde yer almaktadır.²¹ Çakır da adı geçen tarikatları, sıradan Müslümanlar ya da yönlendiricileri İslamcı olmayan gruplar olarak kategorize etmiştir.²² Bu çalışmada (dinî) grup ile (dinî) cemaat kavramları aynı anlamda kullanılmış, ayrıca grubun lideri Efendi'nin hususî isteği sebebiyle, araştırma konusu Cerrahîler için “tarikat” nitelemesi yapılmamış, “Cerrahî Grubu” ifadesi benimsenmiştir.²³

1. Modern Kentte Dinî Grup Aidiyeti

Sanayi Devrimi sonrası insanlar topraklarını, köylerini, kasabalarını, cemaatlerini bırakıp şehirlere göç etmek durumunda kalmışlardır. Çoğunlukla geldikleri kentin fabrikalarında çalışmaya başlayan bu insanlar, sadece yaşadıkları mekânı değiştirmemiştir. Şehrin yeni sakinlerinin zamanla yaşam biçimleri, insanlarla olan ilişkileri de farklılaşmıştır. Toprağa bağlı yaşam biçimi ve cemaat yapısına dayalı ilişki sisteminin modern kentlerdeki çözülme süreci, büyük ve köklü bir toplumsal değişimin haberci olmuştur. Durumu, geleneksel-modern karşıtlığı bağlamında değerlendiren sosyologlar, köyden kente göç eden insanların modern dünyada yani kentte yeni ilişki biçimleri kurarak eski kalıplarından çıkacaklarını savunmuşlardır.²⁴ Biçimsel anlamda bu öngörü gerçekleşmiş gibi görünse de insan toplumsal bir varlık olduğu, ait olma ihtiyacı hissettiği ve birincil grup/cemaat yapısından kopmadığı için, kentte yeni cemaat ağları örmüş ve ilişkilerini devam ettirmiştir. İnsan, kentteki büyük ulus cemaatinin içinde eski, geleneksel, küçük cemaatlerinin yeni formlarını oluşturmakla kendisine korunaklı bir alan açmış olur. Zira Bauman'ın ifadesiyle kent yaşantısının içinde cemaat, ötekinin, farklılığın olmaması yani aynılık demektir. Beklenmedik bir şey ya da kötülük yapabilecek yabancıları içine almayan, ötekiden arınmış güvenli bir çevre vaat eden cemaat, modern kentte yalıtım, koruyucu duvarlar ve korumalı kapılar anlamına gelir.²⁵

Kent sosyolojisi çalışmalarının öncülerinden Simmel, kentteki insanların en büyük probleminin, yeni modern yaşam biçimiyle, eski geleneksel bağları arasında yaşadıkları gerilim olduğuna dikkat çeker.²⁶ Geleneksel olanla modern olanı birleştirerek bu çatışmayı gidermek, kentteki cemaat yapılarıyla mümkün olmaktadır. İnsanlar bir taraftan modern kent yaşamındaki kurumlara ve normlara uyum sağlayarak gündelik hayatlarını devam ettirmekte, diğer taraftan cemaat çatısı altında dinî

²¹ Efe, “Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı”, 299-300.

²² Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan. Türkiye’de İslami Oluşumlar* (İstanbul: Metis Yayınları, 11. Basım, 2014), 14.

²³ 2/11/2015 tarihinde kendisiyle yaptığımız görüşmede Cerrahî Grubunun lideri kendilerinin bir cemaat olmadığını ve cemaat olarak anılmak istemediklerini kesin bir dille ifade etmiştir.

²⁴ Yelken, *Cemaatin Dönüşümü*, 87.

²⁵ Zygmunt Bauman, *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, çev. Nurdan Soysal (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 121-122.

²⁶ George Simmel, *Metropol ve Zihinsel Yaşam*, çev. Bahar Öcal Düzgören (Cogita, S.8, 1996), 168-184.

ve geleneksel değerlerine bağlılıklarını korumaktadır. Zira köylerden ya da küçük şehirlerden, metropollere göç eden insanlar; dinî, yerel ve kültürel aidiyet duygularını geleneksel cemaat yapılarıyla canlı tutabilmişlerdir. Başkalarından farklı olma ve aidiyet duygusu; gönüllülük esasına dayalı olması yönüyle etnik gruplardan ayrılan tarikatlar ve dinî gruplarda daha derindir.²⁷ Kentte dinî otorite kurumsallaşır. Hem dinî bilgi kaynakları hem de bunlara erişme imkânı artar. Kent, dinî konularda eleştirel düşünceye ve sorgulamaya fırsat tanıyan bir yaşam alanı sunduğundan bireyselleşme eğilimleri de çoğalır. Modern kentte dindarlık da yapısal olarak değişerek, özellikle dinî çoğulculuk ve dinî bireycilik, yeni dinî hareketler, mistik yönelimler ve cemaat oluşumları ile farklı etkileşimlere açık bir olgu olarak karşımıza çıkar.²⁸

Hızlı kentleşme süreçlerinde oluşan kimlik ve kişilik problemleri; kendini güvende hissetme, samimi ve sıcak ilişkiler kurma, bir yere ait olma gibi psiko-sosyal ihtiyaçları beraberinde getirmiştir. Modern kent yaşamında dinî gruplar, aidiyet duygusunu, dayanışma ve sosyalleşme gereksinimini tatmin etme ve anlam arayışı ihtiyacına cevap verme işlevini üstlenmektedir.²⁹ Güvenli bir liman ve anlam sistemi olarak din ve üyelerinin zihninde dine ait şemaları oluşturan dinî cemaatler, kentte modern hayatın güncel problemlerine karşı bireyi koruyan kutsal bir şemsiye olmaya devam etmektedir. Bu şemsiye kişiyi, kent hayatının stres, hız ve yoğunluğuna bağlı psikolojik ve sosyal sorunlardan da korumaktadır. Dinî grupların bu olumlu işlevlerinin yanı sıra; yer yer akli kullanmaya ve eleştirel düşünmeye imkân tanımaması sebebiyle üyelerini pasifize etme, grup kimliğini önceleyip bireysel kimliği arka planda bırakarak zayıflatma, sadece kendi kaynaklarını benimseme kaynaklı yetersiz bilgi ve dinî eğitim verme, kendi grubunun doğruluğuna ve üstünlüğüne inanarak başka grupları ötekileştirme ve değersizleştirme gibi olumsuz tarafları da bulunmaktadır.

Cumhuriyetten sonra Türkiye hızlı bir değişim içine girmiş, toplumsal yapı geleneksellikten modernliğe yönelmiş ancak modernliğe ulaşma hedefine sahip olan süreç hâlâ tamamlanamamıştır. Bu nedenle ülkenin sosyal yapısı “tranzisyonel” (geçiş) kategorisinde olan toplum,³⁰ klasik tarikat yapısından cemaate dönüşen dinî gruplar da “geçiş dönemi kent cemaatleri” olarak değerlendirilebilir. Geçiş dönemi toplumlarındaki kent cemaatleri, köyden kente göç edenlerin kimlik ve aidiyet temelli oluşturdukları yeni cemaat biçimlerinden biridir.³¹ 1950’li yıllarla birlikte hız kazanan kentleşme ve sanayileşme, şehirlerdeki geniş toplum kesimlerinde geleneksel ile modernin etkileşimine

²⁷ Yelken, *Cemaatin Dönüşümü*, 94.

²⁸ Celaleddin Çelik, “Göç, Kentleşme ve Din” *Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu. (Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Baskı, 2016), 300-302.

²⁹ Çelik, “Göç, Kentleşme ve Din”, 300-302.

³⁰ Ali Coşkun, *Sosyal Değişme ve Dini Normlar* (İstanbul: Dem Yayınları, 2005), 91.

³¹ Efe, *Dini Gruplar Sosyolojisi*, 86; Yelken, *Cemaatin Dönüşümü*, 91

ve yeni bir dinî olgu olarak geleneksel, klasik tarikat formundan uzaklaşarak yeni biçim ve işlevlerle şehirde varlık göstermeye çalışan dinî cemaatlerin tezahürüne neden olmuştur.³² İskenderpaşa, İsmailağa/Çarşamba, toplumda bilinen adıyla Süleymancılar, Nurcular ve Menzil/Adıyaman Cemaati gibi dinî gruplar geçiş dönemi kent cemaatlerine örnek gösterilebilecek yapılardır. Bu dinî grupların, silsile olarak bağlı oldukları tarikatların ana kolundan farklı, kendilerine özgü bir dinî anlayış geliştirdikleri³³ ve bazen ana tarikattan farklılaşan yönleriyle tanındıkları da bilinmektedir. Hızlı bir değişim süreci yaşayan toplum içindeki bireyler kendi psiko-sosyal ve kültürel yapılarına ve ihtiyaçlarına göre dinî grup ve cemaatlere üye olma yoluna gitmişlerdir.

Modern kentte yaşayan kadınların dindarlığı ve dinî grup aidiyetlerinin, toplumun genelinin yaşadığı değişim ve dönüşümden ayrı değerlendirilemeyeceği açıktır. 1980'li yılların başında dindar kesimin, kızlarını üniversitede okutmaya başlaması ve dindar/muhafazakâr kadınların kamusal alanda varlık göstermesiyle birlikte, kadınların dindarlık anlayışları da değişmeye başlamıştır. O yıllarda eğitim gören başörtülü kızlar amaçlarının, çalışma hayatında yer almak değil, bilgili bir anne ve iyi eş olmak, hatta İslam'ı daha iyi tebliğ etmek olduğunu ifade etmişlerdir.³⁴ Genç kızların üniversitedeki varlık nedenlerini izahta kullandıkları fikrî temel; daha çok davaya hizmet etme, İslam'ı anlatma, iyi bir anne olma gibi dinî ideallerdir. 1990'larda, 80'lerde mücahit ve mücahide olarak erkeklerle birlikte verilen başörtüsü sorunu merkezli siyasal İslâmî mücadele yerini, dindar kadınların geleneksel İslâmî anlayıştaki kadın algısını sorgulamalarına bırakmıştır. Üniversite okumuş, meslek sahibi olmuş örtülü kızlar, Türk toplumunda ve İslamcı kesimde kadının konumunu tartışarak hem kamusal hem de özel alandaki yerlerini oturtmaya çalışmışlardır³⁵. Dönemin meşhur nitelenmesiyle yeşil sermayenin özel sektörde tesettürlü kadınlara istihdam imkânı sağlamasıyla doktor, öğretmen, spiker, yayıncı, gazeteci olarak çalışmaya başlayan ve kamusal alanda örtülü olan kadınların sayısı gün geçtikçe artmıştır. 80'lerde başörtüsü yasaklarını protesto için mitinglere ve eylemlere katılan kadınlar, 90'lı yıllarda cemaatlerin kurduğu dernek, vakıf ve benzeri sosyal örgütlerde görev alarak kamusal alandaki varlıklarını devam ettirmişlerdir.³⁶ Ayrıca modern eğitim kurumlarından mezun olan İslâmî kesime mensup bireylerin sayısının artmasıyla, yükselen bir orta sınıf profili ortaya çıkmıştır.

³² Çelik, "Göç, Kentleşme ve Din", 302-303.

³³ Efe, "Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı", 295-296.

³⁴ Çağla Kubilay, İslamcı Söylemde Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları. Karşıtlıklar, Kırımlar ve Uzlaşmalar (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2010), 282.

³⁵ Kenan Çayır, "İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşuğu Kadın Platformu", *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri* ed. Nilüfer Göle (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 41.

³⁶ Ruşen Çakır, "Dindar Kadının Serüveni", *Birikim Dergisi* 137 (2000), 27-35.

Dindar bireylerin veya cemaatlerin kurduğu televizyon ve radyo kanalları, gazeteler, dinî hassasiyetlere uygun tatil yapılabilecek oteller, faizsiz finans ve sanayi kuruluşlarıyla birlikte toplumsal hafızadaki geri kalmışlığın dindarlıkla özdeşleştirilmesi eğilimi zayıflamaya başlamıştır. İslâmî kesimdeki bu dünyevileşme ve kısmî zenginleşme “tesettür” kavramı da dahil pek çok dinî konuya yaklaşımı değiştirmiştir. Tesettür artık Müslüman kadının modernizme karşı çıkışı olmaktan çıkıp, bir moda biçimi ve tüketim kültürünün parçası haline gelmiştir.³⁷ 2000’li yılların başından günümüze kadar devam eden süreçte ise üniversite okuyan başörtülü kızların temel motivasyonu artık kendini gerçekleştirmek, ekonomik özgürlüğünü kazanmak ve kariyer yapmaktır.³⁸ Ya da Suman’ın da dikkat çektiği gibi eğitilmiş dindar kadınlar ev dışında herhangi bir işte çalışıp çalışmama konusunda kendileri karar vermek istemektedir. Kadınlar, artık birer özne olarak bu konuda kendi kararlarının veya tercihinin önemli olduğunu düşünmektedir. Anne, baba ya da eşleri de olsa başkalarının kendileri adına konuşmasından rahatsız olmaktadır.³⁹ İslâmî kesimin kadınlarındaki bu tutum değişikliğinin, modernleşmenin ürünü olan bireyselleşmenin bir sonucu olduğu söylenebilir.

Özetle kadın dindarlığının 80’lerde tepkisel, radikal ve eyleme dayalı bir görüntü sergilerken, 90’larda daha çok gündelik hayat içinde kadın olarak var olmaya çalışan bir tezahüre sahip olduğunu, son 20 yıllık süreçte ise dinî kimliğiyle rahatça varlık gösterebilen kadının özneleştiğini, bunun neticesinde de dindarlığının da bireysel dindarlığa dönüşmeye başladığını söyleyebiliriz. Modern şehir hayatında yaşayan kadınların dinî grup tercihleri ve aidiyetlerini anlamlandırırken bu hızlı değişimin etkisini göz önünde bulundurmak gerekir.

2. Amaç

Çalışmanın amacı, modern kent yaşamında köklü bir tarikat geleneğine sahip bir dinî grup olan Cerrahîlik tarikatine mensup kadınların; inanan bir insanın herhangi bir dinî gruba bağlılığına/üyeliğine yaklaşımlarını, kendi grup aidiyetlerini anlamlandırma biçimlerini ve başka dinî gruplara yönelik tutumlarını ortaya koymaktır.

3. Yöntem

Araştırmada nitel yöntemler kullanılmıştır. Nitel yöntemler insanların duygu, düşünce ve davranışlarının derin anlamlarıyla ilgilenir ve araştırmacıya konuyla ilgili çok yönlü ve ayrıntılı değerlendirmeye yapma imkânı tanır. Nitel araştırmada veri toplama aşaması birbiriyle ilişkili bir dizi

³⁷ Alev Erkilet, *Eleştirellikten Uyuma Müslümanların Kamusal Alan Serüveni* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015), 20-21.

³⁸ Nilüfer Göle, *Mahrem’in Göçü* (İstanbul: Hayy Kitap, 2014), 79.

³⁹ Defne Suman, “Feminizm, İslam ve Kamusal Alan”. *İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri*. ed. Nilüfer Göle (İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013), 83.

faaliyetten müteşekkildir ve bu aşamada amaç, araştırma problemlerine cevap verebilmek için nitelikli bilgiler elde etmektir. Araştırmacının birden çok veri toplama aracına başvurması, klasik referansların ötesine geçmesini temin eder.⁴⁰ Bu kapsamda araştırmamızda Cerrahî grubu mensubu kadınlarla mülakat ve sahada gözlemin yanı sıra, doküman incelemesi ve görsel-işitsel materyallerin taraması yapılmıştır.

Yüz yüze derinlemesine mülakat, bireyin hislerini ve düşüncelerini kendi kavram kodlarıyla paylaşmaya imkân tanır. Bunun yanında araştırmacıya da karşısındaki kişinin giyim tarzından, ses tonundaki değişikliklere, jest ve mimiklerine varıncaya kadar geniş bir gözlem fırsatı sunar. Çalışmada araştırmacının daha spesifik sorular sormasını sağlayan⁴¹ yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır.

Araştırmanın katılımlı gözlem aşaması Kasım 2014-Nisan 2016 tarihleri arasındadır. Yüz yüze görüşmeler de bu süre zarfında gerçekleştirilmiştir. Öncelikle grubun faaliyetlerine sıradan bir vatandaş olarak katılma imkanını test etmekle işe başlanmış, grup lideriyle iletişime geçmeden grup etkinliklerine dahil olunmuştur. Çalışma kapsamında pazartesi ve perşembe akşamları halk arasında Nureddin Cerrahî Tekkesi ya da Cerrahî Tekkesi olarak bilinen Fatih Karagümrük semtindeki “Türk Tasavvuf Musikisini ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı” nda yapılan zikir ve meşk icrasına ve sonrasında Efendi’nin burada yaptığı sohbetlere iştirak edilmiştir. Bunlara ilaveten mübarek gecelerde ve ramazan ayında tekkedeki programlar yerinde takip edilmiştir. Cerrahî Tekkesi, kendi müntesiplerinin yanı sıra farklı giyim ve yaşam tarzından birçok insanın ilgisini çeken bir mekân olduğundan, katılımlı gözlem sürecinde, telefonun kapalı tutulması, çekim yapmanın yasaklığı gibi herkese yapılan uyarılar dışında herhangi bir engelle karşılaşılmamıştır. Ancak mülakat yapmakla ilgili talep grup mensuplarına iletilince, diyalog kurduğumuz kadınlar, Efendi’den izinsiz kimse- nin konuşmayacağını ifade etmiştir.

Vakıftaki kadınlarla görüşme yapabilmek için Efendi’den izin alınması gerektiği bilgisini öğrendikten sonra, Efendi’den randevu talep edilmiş ve kendisiyle görüşülmüştür. Efendi, çalışmanın kapsamı ve sorularla ilgili bilgilendirilmiştir. Efendi, kendilerinin bir cemaat olmadığını özellikle vurgulamış, çalışmada grubun bir tarikat olarak da anılmaması gerektiği telkininde bulunmuştur. Dolayısıyla Efendi’nin bu uyarısı doğrultusunda çalışmada “Cerrahî Grubu” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁰ John. W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, çev. Mesut Bütün-Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 3. Basımdan çeviri, 2018), 146.

⁴¹ Elif Kuş, *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2003), 101.

Kendisinin araştırma sürecinde bize yardımcı olması için görevlendirdiği “bacı”, görüşme yapabileceğimiz kişilerden oluşan bir isim listesi hazırlamış ve mülakatlar bu kadınlarla yapılmıştır. Neden görüşme yapacağımız şahısların kendileri tarafından belirlendiğini sorduğumuzda, görevli bacı bu listedeki kadınların “iyi konuşan dervişler” olduğu cevabını vermiştir. Liste dışından herhangi bir isimle görüşme imkânımız da olmamıştır. Araştırma kapsamında Cerrahî Grubu mensubu sekiz kadınla mülakat yapılmıştır.

Katılımcılar “amaçlı örneklem” tekniğiyle belirlenmiştir. Amaçlı örneklem, araştırmacının evreni temsil eden katılımcıları seçerken bazı gruplarla ilgili özel bilgilerini ve tecrübelerini kullanması, yani araştırmada belirli özellikteki bireylerin seçilmesi demektir.⁴² Örneklem seçimini yapan taraf, araştırmacı değildir. Bunun yanında araştırmacıya sunulan listedeki kadınlar, farklı yaş, eğitim düzeyi ve meslek gruplarındandır. Ayrıca bu kadınların grup içinde bulunma süreleri de birbirinden farklıdır. Dolayısıyla araştırmacının görüşme yaptığı kişiler grup içinde belli bir hiyerarşiye göre seçilmemiştir. Katılımlı gözlem süreci, yaklaşık bir buçuk senelik bir zaman dilimidir. Araştırmacı, bu süre zarfında kendisinin mülakat yaptığı kadınların, listeyi hazırlayan bacının da belirttiği gibi, düşünce ve duygularını ifade etme yönüyle grup içinde temayüz ettiğini, bir hiyerarşiyi temsil etmediğini bizzat gözlemlemiştir. Bu anlamda belli niteliğe sahip bireylerle görüşme yapıldığı için çalışmanın örnekleme, amaçlı örneklemdir. Kadınlardan iki tanesinin talebi üzerine bu kişilerle kendi evlerinde, bir kadınla dış mekânda, diğer kadınlarla da tekkede görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya dair bilgilendirme yapıldıktan ve katılımcıların onayı alındıktan sonra görüşmeler ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmış ve araştırmacı tarafından çözümlenmiş, daha sonra kodlama ve kavramsallaştırma yapılmıştır. Katılımcıların gizliliğini korumak maksadıyla, araştırmada müstear isimler kullanılmıştır.

Katılımcıların yaş aralığı 25-58 olup, yaş ortalaması 39,2’dir. Kadınlardan 7’si evli 1 kişi bekarıdır. Eğitim durumlarına bakıldığında en düşük tahsil seviyesindeki kişinin açık lise okuduğu, 2 kişinin lise mezunu, diğer 5 kişinin de üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Üniversite mezunu olan katılımcılardan 2’si yüksek lisans, 1’i doktora seviyesinde lisansüstü eğitimlerine devam etmektedir. Görüşme yaptığımız üyelerden sadece 1 tanesi, ev hanımı olduğunu söylemiştir. Diğer katılımcılar, psikolog, emekli kimyager, diş hekimi, televizyon kanalında editör, mühendis ve muhasebeci gibi farklı meslek gruplarındandır. 1 kişi mesleğiyle ilgili soruya “ehl-i hizmet” cevabını vermiş, mülakat sırasında hizmetten kastının; bir organizasyon çatısı altında mevlit ve mukabele okuma,

⁴² Bruce L. Berg – Lune, Howard, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Hasan Aydın (Konya: Eğitim Kitabevi, 8. Basımdan çeviri, 2015), 71.

Kur'an öğretme, fakirlere yardım etme ve yemek dağıtma olduğu açıklamasını yapmıştır. Katılımcıların giyim kuşama ve görüşmeler esnasında tüketim alışkanlıklarıyla ilgili paylaştıkları bilgiler çerçevesinde, genelinin gelir durumunun orta ve iyi düzeyde olduğu söylenebilir. 2 katılımcı çok iyi seviyede gelire sahip olduğunu belirtmiştir. Görüştüğümüz kadınlardan 4'ü doğma büyüme İstanbullu olduğunu ifade etmiştir. Diğer katılımcıların İstanbul'da yaşama süresi 6 yıl ile 50 yıl, grubun içinde yer alma süresi de 2 ile 22 yıl arasında değişmektedir.

4. Araştırma Soruları

Çalışma kapsamında, katılımcıların grup mensubiyetini nasıl anlamlandırdıklarını, dindar olmakla, bir dinî gruba bağlı olmayı ilişkilendirme biçimlerini ve diğer dinî gruplara yaklaşımlarını tespit edebilmek amacıyla, “İnançlı bir insanın tarikata/cemaate bağlanması şart mı?”, “Bir tarikata/cemaate bağlı olmayanlarla ilgili düşünceniz nedir?” ve “Diğer dinî gruplarla ilgili bilginiz ne düzeyde ve onlara bakışınız nasıl?” sorularına yanıt aranmıştır. Ayrıca kadınların kendi bağlı oldukları gruba yükledikleri anlamı belirleyebilmek için katılımcılara “Tarikatınız/grubunuz sizin için ne ifade eder?” ve “Neden Cerrahîliği tercih ettiniz?” soruları yöneltilmiştir.

5. Bulgular

Araştırma sonucu elde ettiğimiz bulgulara geçmeden önce bu başlık altında, Cerrahîlerle ilgili genel bilgilere, grubun günümüzdeki görünümüne ve kadınların gruptaki yerine dair bazı bilgiler verilecektir.

5.1. Cerrahî Grubu ve Cerrâhîlerde Kadın

Cerrahiye, farklı ana kolları ve şubeleriyle İslam dünyasındaki en yaygın tarikatlardan Halvetî Tarikatının Ramazaniyye kolunun, Nureddin Cerrahî'ye nispet edilen şubesidir. Nureddin Cerrahî, İstanbul'un Cerrahpaşa semtinde doğduğu için “Cerrahî” nisbesiyle anılmaktadır.⁴³ Nureddin Cerrahî'nin medfun olduğu Karagümruk'teki Cerrahî Tekkesi, Cumhuriyet sonrası tekkelerin kapatılması nedeniyle, 1940 yılında “Kültür Evi” olarak hizmet vermeye başlamış, müteakip yıllarda “Nureddin Camii ve Türbesini Koruma Derneği” ne dönüşmüştür.⁴⁴ Cerrahîler'in dünya çapında kazandıkları prestijini de etkisiyle 1981 yılında “Türk Tasavvuf Musikisini ve Folklorunu Koruma

⁴³ Abdürrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (Bursa: Bursa Akademi, 2017), 338, 352.

⁴⁴ Mustafa Özdamar, *Gönül Cerrahî Nureddin Cerrahî ve Cerrahîler* (İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 2011), 155.

ve Yaşatma Vakfı” adıyla vakıflaştırılmıştır. Karagümrük’teki Asitane vakfın genel merkezi olmuş, Cerrahî topluluğuna bağlı olanlar da vakfın doğal üyesi sayılmışlardır.⁴⁵ Günümüzde vakfın tabelası “Türk Tasavvuf Musikisini ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı” şeklindedir.

Cumhuriyet döneminde en etkin Cerrahî şeyhi, “Sahaflar Şeyhi” olarak da tanınan Muzaffer Ozak’tır.⁴⁶ Ozak döneminde Avrupa ve Amerika’ya kadar ulaşan Cerrahiye, çeşitli ülkelerde tekeler açmış ve geniş bir toplumsal alana yayılmıştır.⁴⁷ Ozak’ın ölümünün ardından postnişin olan Sefer Dal zamanında yurt içinde Bursa ve Balıkesir gibi İstanbul’a yakın şehirlerde açılan şubelerle tarikat bugünkü mürit marjına ulaşmıştır.⁴⁸ Psikoloji profesörü Robert Frager gibi Batılı insanların ihtidalarında da etkin rol oynayan Sefer Dal zamanında Cerrahîler popüler bir çizgi yakalamıştır.⁴⁹ 1999 yılında hayata veda eden Sefer Dal’dan sonra, önde gelen öğrencilerinden hukukçu kimliğiyle tanınan şimdiki Efendi Tekke’nin şeyhi olmuştur.

Türk Tasavvuf Musikîsi sanatçıları Ahmet Özhan, Sami Özer, 2014 yılında vefat eden senaryo yazarı Ayşe Şasa gibi isimler Cerrahî Grubuna mensup ünlüler olarak bilinmektedir. Bu isimlerin yanında sinema ve sanat dünyasından başka ünlülerin de Cerrahî tekkesine gidip geldikleri basında yer almaktadır.⁵⁰ Cerrahî Grubu ünlülerin tarikatı olarak da tanınmaktadır. Araştırmamız sırasında basında adı geçen ünlülerden birkaç tanesinin asitâneye geldikleri ve Efendi’yle görüşmeleri tarafımızdan da gözlemlenmiştir.

Günümüzde Cerrahî Grubu, seküler yaşam biçimini benimsemiş görünen, yüksek eğitimli ve elit kesimin itibar ettiği bir dinî grup olması bakımından dikkatleri üzerine çekmektedir. Karaatlı hem sahip olduğu üye profili hem de şeyhin/efendinin yüksek tahsil görmüş olmasının, modern kent ortamında ve seküler zeminde Efendi’ye bir saygınlık ve otorite sağladığına vurgu yapmaktadır.⁵¹

Cerrahîlerde şeyh-mürit ilişkisi biat töreniyle başlar ve biat töreniyle manen Efendi’ye bağlanmış olan mürit, bundan sonra manevî yolda ilerlemenin işareti sayılan rüyalarından Efendi’yi

⁴⁵ Pınar Karaatlı, Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik İstanbul’da Etkinlik Gösteren Halveti-Cerrahi Çevresinin Etnolojik İncelemesi (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 50.

⁴⁶ Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 2017), 366.

⁴⁷ Tek, Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar, 353.

⁴⁸ Karaatlı, Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik, 52.

⁴⁹ Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, 367.

⁵⁰ Akşam Gazetesi, aksam.com.tr. “O Ses Türkiye Jüri Üyesi Gökhan Özoguz Nureddin Cerrahi Dergahı’na komşu oldu!” (Erişim 19 Mart 2016). <https://www.aksam.com.tr/magazin/o-ses-turkiye-juri-uyesi-gokhan-ozoguz-nureddin-cerrahi-dergahina-komsu-oldu/haber-491714>. & Haber 7. haber7.com. “Cerrahi Tarikatı’nın ünlü İsimleri” (Erişim 19 Mart 2016). <http://www.haber7.com/unlulerin-dunyasi/haber/830729-cerrahi-tarikatinin-unlu-isimleri-kimler>.

⁵¹ Karaatlı, Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik, 72.

haberdar eder. Çalışma kapsamında tekkede bulunduğumuz süre zarfında kadın dervişlerin rüyalarını kağıtlara yazarak Efendi'ye ilettiklerine ve imkân dahilinde hemen hemen her müridin şeyhle yüz yüze görüşebildiğine tanık olunmuştur. İstanbul'dan başka şehirlerde veya yurt dışında yaşayan grup üyeleri Karagümrük'teki asitaneye geldiklerinde ya da Efendi, onların şehirlerinde herhangi bir programa katıldığında kendisiyle görüşebilmektedirler. Bu yüz yüze konuşmalardaki içerik bazen rüya anlatımı, bazen bir konuda Efendi'den destur alma, bazen de sağlık problemi ya da ailevî sıkıntılar sebebiyle Efendi'den dua isteme olmaktadır. Efendi'nin grup üyeleriyle diyalogunda sıcak, samimi, babacan ama aynı zamanda otoriter bir dil kullandığını söylemek mümkündür.

Grup üyeleri kendilerinden bahsederken “alemdede bir toz zerresi”, “fakir”, “bendeniz” gibi kelimeler seçmekte bazen “hiç” olduklarını vurgulamakta, birbirlerine seslenirken derviş, can, kardeş, bacı ifadelerini kullanmakta, liderlerine ise “Efendim” ya da “Efendiciğim” şeklinde hitap etmektedirler. Tekkede pazartesi meşk, perşembe ise zikir gecesidir. Cerrahî Grubunda meşk, müzik ve semanın bir arada olduğu bir ibadet şeklidir. Sema aslında Mevlevîlerin zikir çeşidi olarak bilinmekte ancak iki tarikatın arasındaki manevî bağ sebebiyle Cerrâhîler de bu ayını icra etmektedir. Cerrâhîler, Konya'daki Mevlana Haftası etkinliklerine ve Şeb-i Arus törenine de yüksek katılım göstermektedir. Efendi, törenlerde hazır bulunmakta, konuşma yapmakta ve bazen sema ve Şeb-i Arus ile ilgili televizyon programlarına konuk olmaktadır.⁵² Cerrâhîlerde tekkede hafî (sessiz) zikrin olmadığı söylenebilir. Perşembe geceleri cehrî (sesli), kuûdî (oturarak) ve kıyamî (ayakta) usüllerde zikir icra edilir.

Cerrâhîlerde kadınlar, derviş olmakta, tarikat içerisindeki hiyerarşi içerisinde ilerleyebilmektedir. Bu anlamda tarikat içinde bir cinsiyet ayrımı yoktur ve tarikatın tarihinde kadın halifelere rastlanır. Örneğin Cerrâhî şeyhlerinden Fahreddin Efendi, kendi halifeleri arasında 12. asırda halife şeyhi olarak Fatma Mükerrrem Mahabbetullah El Cerrâhî Hatun'u, 13. halifesi olarak Emine Bin-naz Hatun'u ve 14. halife olarak da Emine Nimet Bacı Hatun'u yazmıştır.⁵³

Cerrâhîliğin kadına yaklaşımı genel olarak, diğer Ehl-i Sünnet tarikatlarına yakın olmakla birlikte modern zamanın eğitilmiş, kentli kadınlarına hitap eden esnek tutumu, grubu diğer tarikatlardan ayıran bir özelliktir. Bu esnek tutumu kadınların örtünmesi konusunda görmek mümkündür.

⁵² Alp Ry, “Ömer Tuğrul İnançer-Şeb-i Arus Konuşması”, *Youtube* (28 Aralık 2014). https://www.youtube.com/watch?v=zNRN0ApR5cI&t=112s&ab_channel=AlpRy & Semazen, “742. Şeb i Arus-Mesnevi Sohbeti Ö. Tuğrul İnançer”, *Youtube* (26 Aralık 2015) https://www.youtube.com/watch?v=YiCiYXzvXMU&ab_channel=Semazen.

⁵³ İbrahim Bahadır, *Alevî ve Sünnî Tekkelerinde Kadın Dervişler* (İstanbul: Su Yayınları, 2005), 102.

Kadınlar, tekke içinde başlarını örtmekte, diz altı etek ve uzun kollu gömlek giymekte, tekke dışındaysa özellikle çalışan kadınlar başörtüsü takmamakta ve modern giyim tarzını benimsemektedir. Atacan da 1990'da yayınlanan eserinde Cerrahî Grubu kadınlarını günümüzdeki kadın üyelere benzer şekilde modern giyimli ve eğitilmiş kadınlar olarak anlatmaktadır.⁵⁴ Cerrahî Grubu kadınlarıyla ilgili çalışmasında da Raudvere, senarist Ayşe Şasa'ya şeyhin sofrasında yer verildiğini ve şeyhin Batılı kadınlara gösterdiği yakın ilgiyi Şasa'ya da gösterdiğini yazmıştır.⁵⁵ Tekkede kadınla erkeğin aynı sofrada olması günümüzde Cerrahî Grubunda diğer Ehl-i Sünnet tarikatlarının genelinden farklı olarak, kadınlar ve erkekler arasında katı bir haremlik-selamlık uygulamasının olmadığını tezahürüdür. Mülakat yaptığımız kadın dervişlerden biri de Efendi ile ailecek görüştiklerini ve kadın-erkek birlikte yemek yediklerini ifade etmiştir.

Tekkede kadınlar bölümü üst katta, erkekler bölümü ise alt katta yer almaktadır. Tekkede yapılan sema ayinini ve sonrasında Efendi'nin yaptığı sohbeti kadınlar, tekkenin ikinci katındaki kendilerine ayrılmış bölümde, kapalı devre yayınla izlemektedir. Kadınlar bölümünün aşağıya meydana bakan kısmı, insan boyuna yakın ahşap kafesle çevrilidir. Kadınlar Esmâ zikrine seslerini erkekler kadar yükseltmeden, daha alçak bir sesle katılırlar. Sesini yükselten kadınlar, kıdemli bacılar tarafından uyarılır. Zikre daha yoğun biçimde katılmak isteyen kadınlar, bir nevi paravan işlevi gören kafese daha yakın bir yere otururlar. Tekkede kadınlar bölümüne, dışarıdan bir merdivenle çıkılan ayrı bir kapıdan girilmektedir. İçeriden de ahşap bir merdivenle erkekler bölümüne inilebilmektedir. Efendiyle görüşme yaptığımız akşam, bize rehberlik eden bacının yol göstermesiyle o merdivenden alt kata inip erkekler kısmından geçerek Efendi'nin odasına varmıştık. Efendi'ye biat etmek isteyen ya da başka sebeplerle kendisiyle görüşecek grup üyesi kadınlar da erkekler kısmından geçmekte, hatta sıra kendilerine gelene kadar Efendi'yi burada beklemektedir. Gözlem sürecinde tekke içinde de kadınlarla erkekler arasında katı bir haremlik-selamlık uygulamasının olmadığına şahitlik edilmiştir. Kadınların bulunduğu üst katta, aşağıda yapılan zikir ve sema ayininin yayınıyla ilgili bir sorun ya da cihazda bir arıza olduğunda bazı erkekler, birkaç dakika önceden haber vererek problemi gidermek için yukarı kata kadınların bulunduğu bölüme gelmektedir. Bu esnada kadınların örtünme biçimlerinde, tavır ve davranışlarında bir değişiklik olmamaktadır. Ayrıca çıkışta tekkenin avlusunda kadınlarla erkeklerin ayak üstü sohbet ettikleri de görülmektedir.

⁵⁴ Fulya Atacan, *Cerrahiler: Sosyal Değişme ve Tarikat* (İstanbul: Hil Yayın, 1990), 106-108.

⁵⁵ Catharina Raudvere, *Çağdaş İstanbulda Süfi Kadınlar*, çev. Damla Acar (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), 242.

Kadınların tekkede erkeklerden ayrı yerde, üst katta bulunmasıyla ilgili zaman zaman Efendi'ye sorular yöneltilmektedir. Gözlem amacıyla tekkede bulunduğumuz bir akşam, Batılı turistlerden birinin konuyla ilgili sorusu Efendi'ye iletilmişti. Kendisi soruyu eliyle de başının üstünü işaret ederek “onlar üstte bizim başımızın tacı” şeklinde, cevaplamıştı. O sırada kadın dervişler “Söyleyiş tarzına, nezaketine, bakış açısına bakar mısınız?” gibi tepkilerle, Efendi'nin sözlerini hayranlıkla karşılamışlardı. Bu üslûp ve söylemin modern yaşam biçim sahibi kadınları onore ettiğini ve onların tekkede kendilerini değerli hissetmelerini sağladığını söyleyebiliriz.

Tarikata intisap etmek isteyen bir kadın daha önce Cerrahîliğe girmiş, usûl ve âdâb bilen bir kadın derviş vasıtasıyla şeyh efendiyle tanışır. Tekkeye ilk gidişimizde bacılardan biri tekkeye ilgimizin böyle bir kadın derviş vesilesiyle olup olmadığını sormuştu. Sonraki süreçte tekkeye yeni gelen herkese, kendilerine kimin rehberlik ettiği veya vesile olduğunun sorulduğunu gözlemlemiş olduk. Efendi'nin biata çağırıldığı kadınlar, erkeklerden farklı olarak biat esnasında şeyh efendinin elini değil, elinde tuttuğu tespihin ucundan tutarlar. Biattan sonra kadınlara, erkeklere verilen evrad kitabı ve zeytin çekirdeğinden yapılmış tespihe ilaveten yeşil başörtüsü hediye edilir.

Cerrahî Grubunun genelde modern giyimli, yüksek tahsilli, sanata özellikle de müziğe ilgi duyan ya da bu alanlarda çalışan, entelektüel ve kentli görünümüne sahip kadın ve erkeklerden oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Burada sadece bir tanesine yer vermekle yetineceğimiz, kadınlardan bazılarının sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları grubun üye profilini özetler mahiyettedir: “Ben Müslümanım. Hem Atatürkçü hem milliyetçi hem laik hem demokratik hem özgürlükçü hem çağdaş hem de geçmişine bağlıyım. Olmaz diyenler varsa, yanılıyor olabilir mi? Ben böyleyim, böyle de kalacağım.”

Öznel dindarlık algısına yönelik soruyu yanıtlarken, 1 kişi kendisini “iyi dindar” olarak tanımlamış, diğerleri “acizane, haddimize mi, kul, hiç” gibi ifadelerle kendileri için “dindar” nitelmesi yapmaktan çekinmişler, dindar olmaya çalıştıklarını söylemişlerdir. 1 kişi ise “dindar” yerine “Müslüman” kelimesini kullanmayı tercih ettiğini belirtmiştir.

Gözlemlerimize dayanarak tekkede 50 yaş üstü kadınların azınlıkta olduğunu, grubun çoğunluğunun orta yaşlı ve genç kadınlardan oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu durum yaşlı ilerlemiş üyelerin akşamdan sonra gerçekleştirilen etkinliklere ulaşım, sağlık vb. sebeplerle katılmakta zorlanmaları ile açıklanabileceği gibi, kentli genç kadınların son yıllarda Cerrahîliğe ilgi ve rağbetinin artması sebebiyle gençlerin sayısının daha çok olmasıyla da izah edilebilir. Grubun genel profiline ve mülakat yaptığımız kadınların verdiği bilgilere dayanarak, memleket anlamında grup üyelerinin

heterojen bir yapıya sahip olduğunu, mürit kitlesinde belli bir coğrafi bölge ya da şehrin ağırlığının olmadığını söyleyebiliriz.

5.2. İnançlı Bir İnsanın Tarikata Bağlanması Şart

“İnançlı bir insanın tarikata/cemaate bağlanması şart mı?” ve “Bir tarikata/cemaate bağlı olmayanlarla ilgili düşünceniz nedir?” sorularına verilen cevaplarda katılımcıların çoğu; peygambere yakın olabilmek, ibadetlerde istikrar sağlayabilmek ve nefisle mücadelede bir rehberin yardımını alabilmek gibi gerekçelere dikkat çekerek, mü’min bir insanın mutlaka bir tarikata bağlanması gerektiğini ifade etmiştir:

“Tabi ki bağlanması gerekir. Peygambere daha yakın olmak için bağlanmalı. Tek başına başa çıkamıyoruz ne kadar okusak da. Ona daha yakın hissederiz kendimizi, bir tarikata bağlı olursak.” (Filiz, 51)

“Bence şart. Bir istikrar olması, bir insanın bir yere gelmesinde büyük bir etken, ben bunu yaşadım çünkü. Bir yere bağlanmadan insan nefsi size “ya gitme yorgunsun” der. Ama bir yere mensup olunca ilk başlarda dersimi mutlaka yapmam lazım diyorsun. Bu bir süre alışkanlıkla geliyor ama daha sonra onu biraz daha hûşû içinde yapmaya çalışıyorsunuz. Bu biraz da zorunlulukla başlıyor, ya da taklitle başlıyor aynı namazda olduğu gibi. Sizi bu anlamda zorlaması iyi bir şey. Ya da Efendi’nin hoşuna gidecek, onun beğeneceği bir şeyleri yapmak. Dolayısıyla ben, kesinlikle bir yere bağlanmak gerekir insanın bir yerlere gelebilmesi için diyorum. Nefsimizle tek başına savaşamayız biz yani. Bir öğretmenin, irşad eden bir kişinin olması şart bence.” (Melisa, 26).

“Katılımcılardan Melisa, ibadetlerde istikrar gösterebilmenin önce Efendi’nin hoşnutluğunu kazanma gayesiyle yapılan işler vesilesiyle olduğunu söylemiştir. Bu paylaşımından anlaşılmaktadır ki; bazı üyeler yaptıkları işlerin Allah katında makbul sayıldığını, bu dünyadayken bilmek istemektedir. Kendilerine bu bilgiyi verebilecek olan tek kişi Efendi’dir. Efendi’nin hoşuna giden, beğendiği bir şey, Allah’ın da hoşuna gider, demektir. Bu yaklaşım kadınların tasdik edilme ve kabul görme ihtiyacı hissettiklerini, bunu da dinin temsilcisi gördükleri Efendi nezdinde somutlaştırdıklarını göstermektedir. Mirza’nın ifadesiyle modern kentte yaşayan insanın kendi gerçekliğini keşfetmeye niyetlenmesi ve hakikat arayışı, bireysellik ve bireycilik arasındaki muğlak sınırdaki kutsal somutlaştırıp dünyaya yöneltmektedir.⁵⁶

⁵⁶ Gözde Aynur Mirza, *Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2018), 99.

Katılımcılardan Fatma, Tasavvuf çevrelerinde yaygın olarak kullanılan “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” sözünü hatırlatmıştır. Tarikata bağlanmadan dindar bir hayat sürmeye çalışan insanı, anne-babasız, onların bakımı ve sevgisinden mahrum büyüyen yetim veya öksüz çocuğun yoksunluğuna benzeten Aliye de kişinin meşrebine uygun bir tarikata bağlanmasının onun için bir nevi konfor, rahatlık ve keyif olduğuna vurgu yapmıştır:

“Evet gerekli çünkü tarikatı olmayan kişi eksiktir. Bir söz var: Mürşidi olmayanın mürşidi şeytandır, diye.” (Fatma, 58)

“Bence şart. Neden biliyor musun? Çünkü anasız babasız da yaşarsın, ama analı babalı yaşamak daha farklıdır ya, onun gibi bir şey. Yaşarsın olur, anasız babasız. Ama sırtında gerçek bir dayanak seni gerçekten tutacak, senin bir derdine sıkıntına koşacak birinin varlığı gibi bir duyguyla yaşamamanın keyfiyle, kendi başına bir olayı hissetmenin çözmeye çalışmanın zorluğu arasında nasıl fark varsa... Diyorsun ki inanç olmazsa nasıl yaşanır bu dünya, ahiret olmasa nasıl kaldırabilirsin bu dünyayı. Ama milyarlar da yaşıyor. Biz 2 milyarız onlar 5 milyar, yaşıyorlar. Tarikatsız da olur mu olur, ama tarikat olursa konforlu olur... Meşrebine uyan, doğru inançtaki bir tarikattan bahsediyorum.” (Aliye, 56)

Tarikata bağlanmanın zorunluluk değil, ihtiyaç duyma halinde şahsî bir tercih ve ihsan meselesi olduğunu söyleyen bazı katılımcılar, bir dinî lider olmadan ve sufi bir yol izlemeden nefis mertebelerinde ilerlemenin mümkün olamayacağına dikkat çekmişlerdir:

“Tamamen o kişinin isteğine bağlı. Nefs-i mutmainneye insanlar bir mürşid-i kâmil olmadan da gelebiliyorlar ama ondan sonrasına devam edemiyorlar. Çok zor bir şey bu, ama oraya kadar kendi başına gelebilenler var. Ama sonrası için şart... Şimdi belki ben nefs-i mutmainneye gelemeden göçüp gideceğim, mürşidi olmayan birisi nefs-i mutmainneye gelmiş olacak... Ben daha iyisini istiyorum demekle de olmuyor da, eğer kişi böyle bir şey düşünüyorsa, böyle bir gidişatı varsa mecbur” (Müge, 25)

“Şer’i olarak şart değil. Bu bir ihsan işi. Herkese nasip olmuyor. Tarikatta ise yol ve yol arkadaşları var. Tarikata bağlı olmayanları ısı yayan sobanın başına oturmak yerine, kendi kendilerine bahçede ateş yakmaya çalışıp ısınmaya çalışanlara benzetiyorum.” (Hale, 33).

“Tarikatsız olmak muhabbeti de varsa insanı sadece, işte namazını kılmak ibadet ritüellerini yerine getirmek gibi belirli bir yere kadar götürür... Ama ondan ötesine talipseniz mutlaka bir yol tutmanız lazım, bir efendinin elini tutmanız lazım. Çünkü Efendimin de buyurduğu gibi insandan tecelli ediyor yeryüzünde Allah-u Teala. Hani kulların arasına girmeden kul olunmuyor kesinlikle.

İşte o, “eyyetühen nefsi mütmainne” o nefsi mütmainneye kadar insan gelir, ehl-i cennet de olur. Bu bana yeter diyorsa kişi, yeter. Ama üzerine talipse, zat cennetine girmek istiyorsa, daha doğrusu talip olduğu yer orasıysa kulların arasına girmesi gerekir.” (Reyyan, 38)

Bahtiyar’ın⁵⁷ tasavvuf yoluyla Müslüman olan Amerikalı kadın sufilerle ilgili yaptığı çalışmada katılımcı kadınlar, bizim araştırma grubumuza benzer şekilde, tarikata girmiş olmakla iyi karakter gelişimi, kâmil amel ve hakkıyla teslimiyeti öğrendiklerini ifade ederek, imanın ihlas ve samimiyet boyutuna dikkat çekmişlerdir.

Cerrahî Grubu kadınlarının genel anlamda eğitilmiş, meslek sahibi, modern giyim tarzını benimsemiş ve daha çok seküler yaşam biçimine sahip bireylerden müteşekkil olduğu göz önünde bulundurulursa; katılımcıların bir tarikata bağlanmayı gerekli görmeleri, modern insanın manevî/ruhsal arınma ihtiyacıyla açıklanabilir. Modern kent yaşamının bireyi kendisiyle ilişki kurmaktan alıkoyan yapısı, insanların dinî oluşumlara yönelim nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Statü, başarı, zenginlik gibi modern uğraş ve hedefler bir süre sonra bireyin kendini ruhsal olarak kirlenmiş hissetmesine sebep olabilmekte ve ruhun istediği değerlerle modern dış dünyanın sundukları birbiriyle çelişebilmektedir.⁵⁸ Bu durumda birey, Cerrahî kadınlarında görüldüğü gibi, nefsinin terbiye ve tezkiye etme ihtiyacı duymaktadır. Kanaatimizce tarikata girmeyi mutlaka gerekli görenlerin de daha üstteki nefis mertebelerine erişmek isteyenlerin ya da katılımcılardan Reyyan’ın ifadesiyle “ötesine talip olanlar” için bir tercih meselesi olduğunu söyleyenlerin de birleştikleri nokta; modern insanın manevî arınma ihtiyacıdır.

5.3. İnsanlar Meşrebine Uygun Olan Dinî Gruba Yönelmeli

“Diğer dinî gruplarla ilgili bilginiz ne düzeyde ve onlara bakışınız nasıl?” sorusunun cevaplarında katılımcılar genel itibarıyla diğer dinî grupları ötekileştiren, dışlayan bir yorum yapmamışlar, buldukları yerin kendi meşreplerine en uygun olduğunu vurgulamışlardır. Görüştüğümüz kişilerin hepsi diğer dinî gruplarla ilgili yüzeysel bilgilere sahip olduklarını ve konuya dair herhangi bir araştırma ve okuma yapmadıklarını da eklemişlerdir. Burada, her dinî grubun kendine has özelliklerinin olduğunu, hepsinin farklı bir işlev icra ettiğini ve herkesin kendi meşrebine en çok uyan tarikata yöneldiğini söyleyen iki katılımcının paylaşımına yer vermekle yetinilmiştir:

“La ilahe illallah Muhammedün Rasulullah havuzundaki birer çeşme olarak görüyorum hepsini.” (Fatma, 58)

⁵⁷ Lale Bahtiyar, *Bir Melek Olmak*, çev. Orhan Düz (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2002), 76.

⁵⁸ Mirza, *Yeni Dinselikleme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları*, 313.

“Birkaç tanesine daha öncesinden gidip gelmişliğim var, mensubiyet değil ama. Eleştirmek benim haddim değil. O yönlerini ben göremem zaten... Bu beş parmağın da birleştiği bir yer var. Hepsi Allah’a inanıyor, Peygamber Efendimizin sünnetini yerine getiriyor. Kimisi farklı yapıyor, kimisi daha fazla namaz kılar, kimisi daha çok zikreder. Benim fikrim hepsi bir şeyler yapmaya çalışıyor. Herkesin meşrebince. Herkesin haz aldığı yer farklıdır. Zevklerimiz renklerimiz değişiyor, dinî açıdan da bu böyle. Allah Kur’an’da “Ben sizi meşrep meşrep grup grup yarattım” diyor.” (Melisa, 26)

“Tarikatınız/grubunuz sizin için ne ifade eder?” ve “Neden Cerrahîliği tercih ettiniz?” sorularına verilen cevaplarda “Meşrebime en uygun grup: Cerrahîler” teması ön plana çıkmaktadır. Görüştüğümüz kadınlardan Aliye, Melisa ve Reyhan’ın ifadeleri diğer katılımcıların paylaşımlarının özeti mahiyetindedir:

“Şimdi düşünüyorum, bana buradan daha fazla meşrebi uyacak bir yer yok, olur muydu olmazmış, burasıymış benim yerim. Yani bu kadar rahat ve gönlümün oturduğu bir yer olmazmış. Zaten bu işteki esas, seçerken senin meşrebine göre seçeceksin. Aslında yok birbirlerinden farkı da. Ama sen meşrebini bulacaksın. Buradan daha çok ve buradan başka benim meşrebime uyan bir yer var diyemem. Burası da herkesin meşrebi değil çünkü. Bütün aile buradayız. Gelinim de oğlumla evlendikten sonra biatlandı. Eşim de buraya biatlı... Buradaki insanların zaten çok ağır bir meşrebi yoktur. Daha gırgır neşesi boldur, keyiflidir, bir kahkaha atarken çekinmezler yani. O tip insanlara da bir yer lazım. Her meşrebin şemsiyesi lazım... Burası da böyle meşrepteki insanların yeri.” (Aliye, 56)

“Daha önce ben başka bir yere biat etmiştim. El verme diye bir şey var onlarda, Adıyaman grubu. Oraya da gitmiştim 3-4 sene önce. Bana çok korkunç geldi zikirleri. Biraz annemin zoruyla oldu. Sen de bağlı ol bir gruba dedi. Kendimi biat ederken buldum yani. İstiyordu hep o benim bir yere bağlanmamı. O daha biat etmemiştii ama benim bağlanmamı istedi. Onun tercihi burası yönünde değil, daha çok Mahmut Efendi’yi tercih etti o... Hepsinin yeri ayrı. Zaten meşrebimin buraya daha uygun olduğunu anlıyorum şimdi de. Zaten bir de kısmet. Bir elin parmakları bir değil. Her insan da bir değil. Annem öyle istiyor diye öyle de olamazdım. Öyle bir yapıya sahip değilim. Annem şu anda oraya (*Mahmut Efendi’ye*) bağlı da değil. Annem her yere gider... Adıyaman’a biat etmiştim işte önce, rüyaya yatacağın rüyada göreceksin falan dediler, yapmadım hiç içimden de gelmedi.” (Melisa, 26)

“Şimdiki düşüncelerimle bağlanacak olsam, araştırma yapardım, araştırırdım. Çünkü girişimiz tamamen zuhuratla oldu, takdiriyle oldu. Ama iradeyle olacak olsaydı biraz daha araştırma

yapardım ve öyle karar verirdim ama böyle olmasını da seviyorum, iyi ki de öyle olmuş. Zaten fitratıma ve meşrebime en uygun olan yer de burasıymış, araştırsaydım da yine burayı seçerdim.” (Reyyan, 38)

Cerrahîliğe dahil oluşunu Reyyan’inkine benzer şekilde takdirle veya çağrılmış olmakla izah eden başka katılımcılar da bulunmaktadır:

“Çağırılmışlar beni gelmişim.” (Filiz, 51)

“Ben, bu grubu kendi isteğimle seçmedim. Bana öyle geldi, o yüzden başka bir grubu araştırma ihtiyacı hissetmedim. Bir rüya gördüm, rüyamda Efendi’yi gördüm, araştırdım kim olduğunu, sonra burayı buldum.” (Banu, 27)

Katılımcıların ifadelerinden, kendi gruplarını diğer gruplardan daha üstün ve daha doğru görmedikleri ancak Cerrahîliğe kabul edilmiş, çağrılmış olmakla kendilerini seçilmiş bireyler olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Burada dinî grup bağlılığına bireysel bir yaklaşım söz konusudur. Kadınların “diğer gruplar içinde benim grubumun yeri ve konumu şurasıdır” yerine, “Cerrahî olduğum için benim diğer insanlar içindeki yerim şudur” şeklinde bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir. Bu tutum, örtük de olsa kendini ve grubunu değerli ve farklı görme fikrini ihtiva etmektedir. Zira katılımcılarımızdan birkaç tanesi cemaatleşmiş olan dinî grup yapılanmalarını şöyle eleştirmiştir:

“Genel düşüncem “birine bend olan, birine bende olur” o anlamda bir üstünlük yoktur. Ama cemaat haline gelmiş tarikatlara halen tarikat gözüyle bakıp, diğer gerçekten tarikat usulünü devam ettirenlere aynı gözle bakan ve o şekilde yorumlama yoluna gittiği zaman insanlar, bir sıkıntı yaşayabiliyorsun. Bu böyle değil kardeşim filan diye izah ediyorsun. Cemaatte tamamen kolektif birlikte bir hareket var. Burada öyle bir şey yok mürid-mürşid arasında tamamen kendine özel bir ilişkin var. Bana Efendim der ki saati sağ koluna tak, sana da sol koluna tak der mesela. Anlatabiliyor muyum? Tamamen zıddını söyleyebilir. O yüzden bizde öyle toplu hareket etme, şöyle yapalım biz şöyle giyiniriz yok mesela... Hiç içinde bulunmuş değilim ama muhatap oluyorum, eşimin teyzeleri mesela Çarşamba Cemaati’nden, çarşaflılar. Çocuklarını okutmuyorlar, düşüncelerinden çok hazzetmiyorum. Beni çok kırdıkları oluyor. Kocaları açıkçası bir h.d.k. Ben bunun bir dinî yaklaşım olduğuna da inanmıyorum. Ben o evin geliniyim ve o adamın da kızıyım. Bana bir hoş geldin bile demeyip, hatta yanımdan öyle tepkisiz geçiyorlar. Bu bence bir nefis terbiyesi de değil. İlla ki onun hitap ettiği insanlar da vardır, neticede Allah her şeyi zıddıyla yaratmış. Kötü demiyorum, her şey yerinde güzel ama insanın bir şeyden kaçarak takva sahibi olabileceğini düşünmüyorum.” (Müge, 25)

“Cemaat yapısında benlik var, menfaat ilişkileri var, bana göre değil.” (Hale, 33)

“Görüldüğü gibi katılımcıların anlatımlarında, Cerrahîliğin meşrebine en uygun yol olduğunu düşünme, diğer dinî gruplardan hoşlanmama ya da onları kendine uygun bulmama ve gayr-ı iradî seçildiğini ve tekkeye çağrıldığına inanma temaları ön plana çıkmıştır. Sadece bir katılımcı Cerrahî Grubunu açıkça diğer dinî grupların üstünde bir yerde konumlandıran bir yaklaşım sergilemiştir:

“Bütün hepsinin merkezinin burası olduğunu düşünüyorum. Onların da buradan olduğunu düşünüyorum. Çünkü burası Peygamberimizi temsil ediyor. Son Peygamberimiz buradandı.” (Filiz, 51)

5.4. Gel Ne Olursan Yine Gel Yaklaşımı

“Tarikatınız/grubunuz sizin için ne ifade eder?” sorusunu cevaplarken bazı katılımcılar, ünlülerin, Batılı turistlerin ve seküler yaşam sahibi olanların Tekke’ye rağbet göstermesini gündeme getirmiş, hatta gelenlerin arasında yabancı gizli servisler için çalışan ajanların bile bulunduğu memnuniyet ve sitayişle bahsetmiştir. Görüşme yaptığımız kadınlar ünlülerin ya da seküler yaşam tarzını benimseyenlerin tekkeye gelip, namaza ve zikre katılmalarının, tekkede kimseye karışılmaması ve dinî kurallar konusunda rencide edici bir üslup kullanılmamasına bağlı olduğunu düşünmektedir. Aliye bu fikrini paylaşırken Cerrahî geleneğinin beslendiği sufi şahsiyetlerden Mevlana’ya ait olduğu kabul edilen “Gel ne olursan ol, yine gel” anlamındaki söze atıfta bulunmuştur:

“Burada ne var biliyor musun? Burada hiç kimseye karışılmıyor. Kimseye kapan denmiyor. Biatta da söylenmiyor. Ojeni çıkar da demiyor ama ojeli olmak doğrudur da demiyorlar. Sen bunun yanlış olduğunu, doğrusunu zamanla anlayacaksın gibi bir zihniyet var. Ben öylesinin iyi olduğunu düşünüyorum. Çünkü insanlar git gide baskıya daha az gelir oldu. Biz çocukken anamızın babamızın sözünü dinlerdik, şimdi bakıyorum valedler hiç dinlemiyor. Daha az baskı var, ama o daha az baskıya bile daha az gelir oldu insanlar. O çocukları ileride nasıl bir sistemin içine sokabilirsin? Gel her türlü gel, diyerek sokabilirsin yani. Kesinlikle o bakış açısı var. Kimsenin haydi namaz kılmasak da oruç tutmasak da olur, ojeli de namaz kılınır diye bir zihniyeti hiçbir şekilde yok. Abdesti bir kere alıyorsun, üç kere oje sürüyorsun gibi tamamen yanlış hiçbir şey yok burada. Ama yanında birisi ojeyle gelip namaz kılmışsa, var ya hani o dürtme çok antipatik geliyor insana, kimsenin onu yaptığı da yok burada. Ben biliyorum sen bilmiyorsun demek o tavır, benden öğren bak, yanlışını buldum senin demek o. O yanlış, çok itici oluyor... Şeytanın oyunu bu bence.” (Aliye, 56)

Tekkenin yabancı turistlerin ve ünlülerin rağbet ettiği bir yer olmasını katılımcılar, Cerrahîliğin diğer gruplardan farkı olarak görmektedir. Watt'ın “Hiçbir insan hakikatın özünü temsil ettiği inanimadığı bir gruba bağlanmaz”⁵⁹ sözüyle ifade ettiği gibi her birey ve grup, kendi dinî anlayışının en doğru inanç olduğunu düşünür. Katılımcılar, doğrudan böyle bir ifade kullanmasa da sık sık Cerrahî Grubunun özellikle müritlerin eğitimli, modern ve sanatsever kişilerden oluşması hasebiyle diğer dinî gruplardan farklılaştığını dillendirmişler, Efendi'nin dinî üslûbunun da emsalleri içinde benzersiz olduğunu söylemişlerdir.

Aliye'nin sözlerinde dikkat çeken önemli bir husus, kuşaklararası farklılıklardan dolayı artık insanların baskıcı, buyurgan ya da müdahaleci bir din dilinden hoşlanmadıklarını ifade etmesi ve tekkede böyle bir dinî söylemin ve yaklaşımın olmadığını vurgulamasıdır. Yılmaz'a göre bir dinî gruba katılımın ve grupsal ayrışmanın oldukça esnek işlediği günümüzde dinî gruplar, Müslümanların küreselleşme sürecinde yaşadıkları çelişkilere cevap üreten ancak dayatmayan yapıları ve sağladıkları sosyal ağlar vasıtasıyla hem kent insanı için bir yurt olmakta hem de kaybolan değerleri hatırlatma işlevi görmektedir.⁶⁰

Toplumumuzdaki şehirleşme ve modernleşme pratiğinde bireyleşme eğilimleriyle birlikte çeşitli özelliklere sahip dinî gruplaşmaların belli ölçüde yaygınlık kazandığını vurgulayan Çelik, bu yapılanmalarda şehirleşme olgusu kadar, insanların sosyo-kültürel köken ve donanımlarının da belirleyici olduğunu belirtmektedir.⁶¹ Dinî gruplara yönelim hem kişilerin öznel durumuyla hem de içinde yaşadıkları sosyal çevre ve şehrin nitelikleriyle bağlantılıdır. Cerrahîlerin İstanbul gibi metropolde yaşayan kentli insanlara sunduğu; bireyselliğe müdahale etmeyen, esnek, ılımlı dinî ortam ve atmosfer, ünlüler ve seküler yaşamı benimsemiş insanlar için şehrin karmaşasından kaçtıkları, sükûnet bulup kendileriyle baş başa kaldıkları, giyim tarzı ve yaşam biçimleri nedeniyle yargılanmadıkları, manevî bir sığınak fonksiyonu görmektedir. Hem mekân hem de sosyal ortam anlamında tekkede modern kentte edindikleri kültürel ilgi ve sanatsal zevklerini de tatmin edebildikleri için Cerrahîlik, kentli bireylerin tercih nedeni olmakta ve bu yönüyle mevcut birçok dinî gruptan ayrılmaktadır.

Çakır, ilk basım tarihi 1990 olan “Ayet ve Slogan” adlı kitabında Cerrahîliğin modern insana mistik kaçış olanakları sağlayan, modern yaşamla uyumlu bir din anlayışı sunan ve politik bir tavır dayatmayan yapısıyla yakın gelecekte dinî yaşantı ve dine dönüşün yumuşak bir versiyonu olarak

⁵⁹ Montgomery W. Watt, *Dinlerde Hakikat: Sosyolojik ve Psikolojik Bir Yaklaşım*, çev. Fuat Aydın (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002), 84.

⁶⁰ Zehra Yılmaz, *Dişil Dindarlık İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 83-85.

⁶¹ Çelik, “Göç, Kentleşme ve Din”, 318-319.

kendisinden sıkça söz ettireceğini yazmıştır.⁶² Aradan geçen otuz yıl Çakır'ı haklı çıkarmış görünmektedir. Zira modern dünyada yalnız kalıp kaybolma riskine karşı kentli dindar kadın Cerrahî Grubu gibi bir dinî gruba dahil olarak kendini güven çemberine almakta, ancak bir dinî grubun teminatı altında bireyselleşmesini tamamlayabildiği için de böyle bir yapıya bağlı olmayı bireyselliğine engel veya tehdit olarak görmemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Modern kentte geleneksel tarikat formunu koruyarak varlığını devam ettiren Cerrahî Grubuna mensup kadınların çoğu dini daha iyi yaşayabilmek için bir tarikata bağlanmanın şart olduğu görüşündedir. Katılımcıların Cerrahîlik çatısı altında bulunmalarının sebebini anlatırken kullandıkları cümlelerde daha ziyade bireysel izah tarzlarına başvurdukları görülmüştür. Cerrahî kadınları, mensubu buldukları grubu, kendi meşreplerine en uygun yer olduğu, diğer grupları kendilerine uygun bulmadıkları, Efendi'ye âşık oldukları ya da tekke kendilerini buraya çağırdığı için tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Tekke ya da Cerrahî yolu tarafından seçildiklerine inanan kadınlar, böyle bir nimete mazhar olabilmekten dolayı kendilerinin imtiyazlı bireyler olduğu hissine sahiptir.

Cerrahî kadınlarının çoğu eğitilmiş, kamusal alanda çalışan, sosyo-ekonomik düzeyi genel anlamda iyi olan ve sanatsal ve kültürel etkinliklerle ilgilenen, büyük oranda modern kentin değerlerini benimsemiş, özgüveni yüksek ve kendilik bilincine sahip birey profili çizmektedir. Dolayısıyla bu dervişler, grup aidiyetini anlamlandırırken doğrudan grubu yüceltmek yerine, aşk, zevk ve seçilmişlik gibi bireyi ve bireysel değeri esas alan bir yaklaşım sergilemektedir. Katılımcılar, mülakatlarda kendi gruplarını üstün gördüklerini açıkça belirtmemiş olsalar da Efendi'yi yüceltmeleri ve ona duydukları aşk sebebiyle gruba katıldıklarını ifade etmeleri, kendilerini seçilmiş kullar olarak görmeleri, Cerrahîliği diğer tarikat ve cemaatlerden farklı bir yerde konumlandıklarına, örtük bir şekilde de olsa "biz" i yüceltirken "öteki"ni nispeten değersizleştirdiklerine işaret etmektedir.

Dışarıdan bir gözlemci "Bu modern kimlikli kadınları buraya çeken nedir? Neden buraya bağlanıyorlar?" sorularını sorabilir. Cerrahî Tekkesi, modern kentli kadının, şehrin hızlı yaşam temposu ve muğlaklığı içinde kendi bireyselliğinden vazgeçmeden dinî bir rehber bulma arayışına cevap vermekte, manevî bir yere bağlanma ve ait olma ihtiyacını karşılamaktadır. Yeni dinî yönelimlere ve spiritüel akımlara da ilgi duyabilecek bir üye profilini içinde barındıran Cerrahî Grubu kadınlarının,

⁶² Çakır, *Ayet ve Slogan*, 77, 317.

Türk-İslam kültürü içinde tasavvuf geleneğine aşina bir yaşam sürmelerinin etkisiyle, anlam ve maneviyat arayışlarının dinden bağımsızlaşmış bir inanç ve kutsalı merkeze alan yapılarda sonlanmadığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Akşam Gazetesi. aksam.com.tr. “O Ses Türkiye Jüri Üyesi Gökhan Özoguz Nureddin Cerrahi Dergahı’na komşu oldu!”. Erişim 19 Mart 2016. <https://www.aksam.com.tr/magazin/o-ses-turkiye-juri-uyesi-gokhan-ozoguz-nureddin-cerrahi-dergahina-komsu-oldu/haber-491714>.
- Alp Ry. “Ömer Tuğrul İnancı-Şeb-i Arus Konuşması”. *Youtube*. Yayın tarihi 28 Aralık 2014. https://www.youtube.com/watch?v=zNRN0ApR5cI&t=112s&ab_channel=AlpRy
- Arpaguş, K. Hatice. *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001.
- Atacan, Fulya. *Cerrahiler: Sosyal Değişme ve Tarikat*. İstanbul: Hil Yayın, 1990.
- Bauman, Zygmunt. *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*. çev. Nurdan Soysal. İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Bahadır, İbrahim. *Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler*. İstanbul: Su Yayınları, 2005.
- Bahtiyar, Lale. *Bir Melek Olmak*. çev. Orhan Düz. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2002.
- Berg, Bruce L. – Lune, Howard. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Hasan Aydın. Konya: Eğitim Kitabevi, 8. Basımdan çeviri, 2015.
- Coşkun, Ali. *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*. İstanbul: Dem Yayınları, 2005.
- Creswell, John. W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 3. Basımdan çeviri, 2018.
- Çakır, Ruşen. “Dindar Kadının Serüveni”. *Birikim Dergisi* 137 (2000), 27-35.
- Çakır, Ruşen. *Ayet ve Slogan. Türkiye’de İslami Oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınları, 11. Basım, 2014.
- Çayır, Kenan. “İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşuğu Kadın Platformu”. *İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri*. ed. Nilüfer Göle. İstanbul: Metis Yayınları, 41-67, 4. Baskı, 2013.
- Çelik, Celaleddin. *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2002.
- Çelik, Celaleddin. “Göç, Kentleşme ve Din”. *Din Sosyolojisi*. ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapçioğlu. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Baskı, 2016.
- Efe, Adem. *Dini Gruplar Sosyolojisi*. İstanbul: Dönem Yayıncılık, 2013.
- Efe, Adem. “Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı”. *Journal of Islamic Research*. 28/3 (2017), 290-301.
- Erkilet Alev. *Eleştirellikten Uyuma. Müslümanların Kamusal Alan Serüveni*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Göle, Nilüfer. *Mabremin Göçü*. İstanbul: Hayy Kitap, 2014.

- Haber 7. haber7com. Cerrahi Tarikatı'nın ünlü İsimleri. Erişim 19 Mart 2016. <http://www.haber7.com/unlulere-dunyasi/haber/830729-cerrahi-tarikatinin-unlu-isimleri-kimler>.
- Karaatlı, Pınar. *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik İstanbul'da Etkinlik Gösteren Halveti-Cerrahi Çevresinin Etnolojik İncelemesi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kirman, M. Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.
- Kubilay, Çağla. *İslamcı Söylemde Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları. Karşıtlıklar, Kırlmalar ve Uzlaşmalar*. İstanbul: Libra Yayıncılık, 2010.
- Kuş, Elif. *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2003.
- Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji: Türkiye'deki Halk Katındaki Dinsel İnançların Siyasal Eylemi Etkilendirmesine İlişkin Bir Kavramsallaştırma Modeli*. İstanbul: İletişim Yayınları, 26. Baskı, 2014.
- Martindale, Don. "Şehir Kuramı". *Şehir ve Cemiyet*. ed. Ahmet Aydoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- Menching, Gustave. *Dini Sosyoloji*. çev. Mehmet Aydın. Konya: Tekin Kitabevi, 1994.
- Mirza, Gözde Aynur. *Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Özdamar, Mustafa. *Gönül Cerrahi Nureddin Cerrahi ve Cerrahiler*. İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 2011.
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Raudvere, Catharina. *Çağdaş İstanbul'da Süfi Kadınlar*. çev. Damla Acar. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- Semazen. "742. Şeb-i Arus-Mesnevi Sohbeti Ö. Tuğrul İnançer". Youtube. Yayın Tarihi 26 Aralık 2015. https://www.youtube.com/watch?v=YiCiYXzvXMu&ab_channel=Semazen.
- Simmel, George. *Metropol ve Zihinsel Yaşam*. çev. Bahar Öcal Düzgören. Cogita, S.8, 1996.
- Slaterry, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*. der. Ümit Tatlıcan. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2010.
- Subaşı, Necdet. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2017.
- Suman, Defne. "Feminizm, İslam ve Kamusal Alan". *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri*. ed. Nilüfer Göle. 68-92. İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013.
- Tek, Abdürrezzak. *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Bursa Akademi, 2017.
- Tönnies, Ferdinand. "Gemeinschaft ve Gesellschaft". *Şehir ve Cemiyet*. der. Ahmet Aydoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- Türkdoğan, Orhan. "Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ve Cemaatlaşma". *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2004.

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisine Giriş*. çev. Battal İnandı. Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987.

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay. İstanbul: İFAV Yayınları, 1995.

Watt, W. Montgomery. *Dinlerde Hakikat: Sosyolojik ve Psikolojik Bir Yaklaşım*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.

Yelken, Ramazan. *Cemaatin Dönüşümü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1999.

Yılmaz, Zehra. *Dişil Dindarlık İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 2017.